

Асоба Максіма Гарэцкага ў асэнсаванні Алеся Адамовіча

Алеся Адамовіч як вучоны і пісьменнік, з-пад пяра якога выйшла нямала глыбокіх гісторыка-літаратурных даследаванняў па творчасці вядомых беларускіх пісьменнікаў мінулага і сучаснасці (Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, М.Зарэцкага, З.Бядулі, Ц.Гартнага, І.Мележа, Я.Брыля, І.Шамякіна, В.Быкава і інш.), не мог не зацікавіцца такой буйной фігурай нацыянальнай літаратуры, як Максім Гарэцкі. Вядома, што М.Гарэцкі паспяхова працаваў у самых розных галінах — у мастацкай прозе і літаратурнай крытыцы, у літаратуразнаўстве і мастацкай публіцыстыцы. Зусім натуральна, што А.Адамовіча востра цікавіла праблема: як гэтыя сферы творчасці суадносяцца паміж сабой, узаемаўплываюць і ўзаемадзейнічаюць, як яны акумулююцца ў асобе аднаго мастака. І нягледзячы на тое, што традыцыя ўзаемадзеяння часта мастацкай і навуковай дзейнасці закладзена даўно і падмацавана аўтарытэтам М.Багдановіча, Жылуновіча, Гартнага, У.Дубоўкі, А.Бабарэкі, Я.Пушчы і іншых паэтаў і празаікаў, у пісьменніцкіх колах і ў чытачоў паяўляюцца скептычныя выказванні: быццам бы навуковая дзейнасць у нейкай ступені шкодзіць мастацтву, засушвае яго, пазбаўляе пісьменніцкі стыль вобразнасці, пластычнасці. Такія папрокі хутчэй за ўсё даводзілася чуць і А.Адамовічу. Каб абвергнуць надуманыя, несправядлівыя папрокі і атрымаць псіхалагічную падтрымку, Адамовіч не мог пакінуць без увагі вялікі вопыт Максіма Гарэцкага як у галіне мастацкай літаратуры, так і дакументальнай.

Сама па сабе спадчына аўтара “Руні”, “Антона”, “Ціхай плыні”, “На імперыялістычнай вайне” і іншых твораў не магла не зацікавіць Алеся Адамовіча, які надзвычай чутка і беражліва ставіўся да літаратурных шэдэўраў, эпохальных культурных з’яў, бо ў іх найбольш поўна выявіліся агульныя заканамернасці гісторыка-літаратурнага працэсу.

Але — як гэта ні парадаксальна — да творчасці М.Гарэцкага А.Адамовіч звярнуўся даволі позна. Супрацоўнікі Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы ў неафіцыйных размовах выказвалі думку пра тое, што ў 60-я гады ХХ ст. А.Адамовіч з пэўнай доляй іроніі ўспрымаў незаслужана высокія, як ён лічыў, ацэнкі Гарэцкага-пісьменніка. Гэтаму факту можна даць наступнае тлумачэнне: з рэабілітацыяй “нацдэма” Гарэцкага афіцыйная ўлада не спяшалася і не праяўляла асаблівага жадання вярнуць чытачу яго, як тады гаварылі, “ідэйна нявытрыманыя” творы. Невялічкая кніжка апавяданняў 1960 года — вось і ўвесь грамадскі доўг, сплочаны рэабілітаванаму мастаку.

Што ж тычыцца ацэнак творчай спадчыны М.Гарэцкага маладымі даследчыкамі, то А.Адамовіч не прымаў чужыя довады ў разлік. Ісціну ён хацеў здабыць самастойна. Як бы то ні было, але факт застаецца фактам — над тэкстам манаграфіі “Браму скарбаў сваіх адкрываю...” стаяць даты: 1974 — 1975 гг. (гл. Кнігу “Здалёк і зблізку” (1976). Асобнае выданне — 1980 г. І калі знаёмішся з гэтай змястоўнай, багатай разважанямі манаграфіяй, адразу адчуваецца яе вялікае, можна нават сказаць, значнае адрозненне ад

папярэдніх літаратуразнаўчых прац аўтара (“Шлях да майстэрства”(1958), “Беларускі раман” (1961), “Маштабнасць прозы: урокі творчасці К.Чорнага” (1972), “Горизонты белорусской прозы”)М., 1974). Розніца — у самім падыходзе да прадмета даследавання, у аўтарскай манеры падачы матэрыялу і нават у метадазе аналізу канкрэтнага матэрыялу. Нават кампазіцыйна работа пабудавана нетрадыцыйна: яна пачынаецца з разважанняў над франтавымі лістамі сына Леаніда. Які не вярнуўся з Вялікай Айчыннай вайны. У асобным выданні кнігі (1980 г.) 51 ліст змешчаны ў канцы кнігі. Такі кампазіцыйны прыём шмат пра што гаворыць: Адамовіч імкнуўся асэнсаваць творчасць М.Гарэцкага праз прызму яго асабовасці. Ён запрашае чытача паразважаць над лістамі сына як прадаўжальніка біяграфіі Гарэцкага-бацькі. У жыцці-подзвігу Леаніда А.Адамовіч бачыць, ён пра гэта гаворыць адкрыта, “паўтарэнне бацькі, яго душы, розуму, таленту, сумленнасці і чалавечнасці!...”¹

Бясспрэчна, паняцці “чалавек, пісьменнік”, “чалавечы і пісьменніцкі воблік” Адамовіч паставіў побач як з’явы нераздзельныя, з’ітныя. І трагічны лёс сына патрэбен быў даследчыку, каб нетрадыцыйна падкрэсліць жыццясцвярджальную здольнасць Максіма Гарэцкага не толькі ў галіне мастацкага слов, але і ў жыцці. На жаль, шматбаянчым здольнасці Леаніда так і засталіся не раскрытымі, іх забрала вайна. Гэтым фактам Адамовіч-даследчык яшчэ мацней акцэнтаваў увагу на трагічным лёсе Гарэцкага-бацькі.

Такім чынам, у аснову кнігі “Браму скарбаў сваіх адчыняю...” А.Адамовіч паклаў прынцып даследавання творчага шляху, ідэйна-мастацкіх пошукаў Гарэцкага ў цеснай сувязі з жыццём пісьменніка, яго асобаснымі якасцямі, з лёсавызначальнымі аб’ектыўнымі і суб’ектыўна-псіхалагічнымі фактарамі жыцця мастака слова. Зразумела, чаму такую пільную ўвагу аўтар манаграфіі надае дзяцінству Максіма, гадам вучобы ў земляробча-агранамічным вучылішчы, франтавому перыяду жыцця. Вандроўцы ў Сібір, на Далёкі Усход, узаемаадносінам з роднымі. Цалкам заканамерным з’яўляецца прысутнасць у кнізе шматлікіх успамінаў брата Гаўрылы Іванавіча і дачкі Галіны...

Варта адзначыць, што нідзе ў папярэдніх працах Адамовіча няма так многа біяграфічных дадзеных, канкрэтных дат з жыцця і творчасці даследуемага пісьменніка. Пры гэтым аўтар кнігі на многіх яе старонках дае варыянты тлумачэння абранага ім метада аналізу. “Калі мы гаворым пра шматфарбнасць і шматграннасць творчасці М.Гарэцкага, размова не можа не закрануць і саму асобу творцы. Бо і ў ім самім павінна быць тая культура пачуцця, думкі, тая натуральная праўдзівасць, арганічнасць. Стыль жа — гэта чалавек!” (с.109). тонка і дакладна раскрывае А.Адамовіч генэзіс высокай мастацкасці твораў М.Гарэцкага, узровень іх культуры — ён у душэўным і духоўным багацці іх творцы, у непаўторнасці яго асобы. У другім месцы кнігі даследчык яшчэ больш катэгарычна гаворыць пра ўзаемасувязь

---

¹ Адамовіч А. "Браму скарбаў сваіх адчыняю..." — Мн.: Выд-ва БДУ, 1980. — 224 с. У гэтым месцы спасылкі на гэты выданне, у дужках старонка.

жыщцёвага і творчага лёсу пісьменніка: "... калі браць яго творы ў эстэтычным кантэксце свайго часу і ўлічваць суб'ектыўна-біяграфічны момант (а іменна так і трэба іх разглядаць)..." (с.9). А.Адамовіч настайвае, і словамі ў дужках гэта падкрэслена, на адзінстве эстэтычнага, гістарычнага і суб'ектыўнага кампанента ў падыходзе да вывучэння творчасці мастака слова. Фактычна, вучоны абапіраецца ў дадзены момант на важнейшыя метадалагічныя пастулаты так званага біяграфічнага метаду, хаця адкрыта пра гэта не гаворыць. І калі гістарычныя і эстэтычныя моманты ўлічваліся папярэднікамі А.Адамовіча, то суб'ектыўны фактар амаль не закранаўся. Адамовіч упершыню для даследавання творчасці М.Гарэцкага прыцягвае разнастайны біяграфічны матэрыял, і робіць ён гэта з мэтай глыбей раскрыць працэс фарміравання Гарэцкага чалавека і мастака. Пры гэтым бяруцца пад увагу не толькі побытавыя абставіны, але і псіхалагічныя асаблівасці натуры пісьменніка. Так, Адамовіч цікавіць прыродныя дадзеныя бацькі і маці Максіма Гарэцкага, спадчынныя бацькоўскія рысы характару. Цэлыя старонкі кнігі прысвечаны здольнасцям, інтарэсам, працалюбству М.Гарэцкага — і ўсё гэта з адной мэтай — усебакова раскрыць працэс станаўлення асобы пісьменніка.

Існуе яшчэ адна прычыны пільнай увагі А.Адамовіча да творчасці М.Гарэцкага, да асобы мастака. Прычына гэтая чыста творчая, дакладней, творча-псіхалагічная: пачатак 70-х гадоў — гэта час, калі Алесь Адамовіч разам з Я.Брылём і У.Калеснікам збіраў па рэспубліцы матэрыял пра спаленыя фашыстамі вёскі, гэта таксама быў час яго захаплення дакументалістыкай. Прыгадаем, што і "Хатынская аповесць" выйшла ў друку асобным выданнем у пачатку 70-х — у 1972 годзе. Такім чынам, у асобе Гарэцкага-пісьменніка Адамовіч убачыў "стыхійнага дакументаліста" (с.76). "Дакументаліст па таленту, па ўменню бачыць, цаніць факт, рэальную падзею, М.Гарэцкі казаўся "дакументалістам" і па пісьменніцкаму лёсу, да чаго, вядома, не імкнуўся. Многае засталася неапрацаваным, не стала аповесцю, раманам, а дайшло да нас як запіскі, дзённік, матэрыял да эпапеі, як дакументальны матэрыял — бо так распарадзіўся час" (с.42)

Аднак тое, што ў М.Гарэцкага пазначана жанрам "запіскі", "дзённік", А.Адамовіч разглядае як высокамастацкі твор. Большасць старонак манаграфіі якраз і прысвечана аналізу дакументальна-мастацкіх запісак "На імперыялістычнай вайне", дарожных нататкаў "Сібірскія абразкі", незавершанай "Камароўскай хронікі".

Таму яшчэ больш зразумелай становіцца логіка даследаванняў Адамовіча: калі перад намі дакументальны, мемуарны твор, падарожныя нарысы, дзённік, тады заканамерна паўстае пытанне: чья рука запісвала той ці іншы факт? Хто ён, чалавек, які аддаў перавагу дакументальнаму жанру замест традыцыйнай формы вобразнага адлюстравання рэчаіснасці? Што прымусіла мастака слова ісці такім шляхам?

Аўтар кнігі дае вычарпальныя адказы на пастаўленыя пытанні: уважліва аналізуючы дакументальныя творы М.Гарэцкага, Адамовіч пераканаўча паказвае, што канкрэтна зрабіў Гарэцкі для беларускай

літаратуры, чым узбагаціў ён нацыянальную прозу, якія эстэтычныя адкрыцці ён зрабіў ("але нязменным застаецца галоўнае, і якраз яно і робіць франтавыя запісы Гарэцкага сапраўднаю літаратурай: непасрэднасць і блізкасць усяго, што ёсць бой, смерць, голад, холад, пакутлівы страх і сорам за страх, усяго, што ёсць вайна"). А гэта і мастацкае адкрыццё новых пластоў рэчаіснасці, і жорсткая праўда пра вайну і чалавека на вайне, і глыбіня паказу ўнутранага свету чалавека на вайне. Адамовіч свабодна супастаўляе, праводзіць паралелі з вялікімі папярэднікамі М.Гарэцкага (Л.Талстым) і з тымі, хто ўслед за ім будзе асэнсоўваць тэму вайны. "Успамінаецца тут Васіль Быкаў і ўсё тое, што паявілася ў нашай літаратуры намнога пазней і паявілася як бы нанова — з таго ж вытоку, але нанова" (с.46).

Якой жа бачыцца Алесю Адамовічу фігура Максіма Гарэцкага? Перш за ўсё звернем увагу на шматзначнае выказванне даследчыка, яго нельга не прывесці цалкам: "Ёсць усё-такі штосьці феноменальнае ў гэтай асобе, у гэтым чалавеку — у Максіму Гарэцкім.

Прасцей, калі нават думаеш пра М.Багдановіча. Культуру пісьма багдановічаўскую можна неяк тлумачыць, ну, хоць бы асяроддзем, у якім жыў, з якога выйшаў паэт (Вунь, аж да Геркага сямейныя знаёмствы Багдановічаў дасягаюць!).

А з другога боку — Колас: увесь ён з вёскі і з вёскаю на ўсё жыццё. Хоць і настаўнік, а потым нават і акадэмік.

Вельмі яны розныя, гэтыя два класікі беларускай літаратуры — Багдановіч і Колас!

Здаецца, ніяк не прымірыў бы іх у адной асобе, у адным таленце.

Акзваецца, можна ўявіць і такое: бо ёсць Максім Гарэцкі.

"Нешта багдановічаўскае" і "нешта коласаўскае" ў творчасці, у таленце М.Гарэцкага. на здзіўленне, арганічна дапаўняе адно другое.

Фенаменальна не тое, што дзве такія вяршыні здольны змясціцца ў гэтым таленце, а што дзвюх якраз і няма. Ёсць адна. У адну вяршыню злілося, супала тое, чым моцны Багдановіч і чым моцны Колас, і вяршыня гэтая — Максім Гарэцкі" (с. 109 — 110).

Нельга не пагадзіцца, што такія смелыя паралелі з агульнапрызнанымі класікамі нацыянальнай літаратуры шмат у чым абавязвалі аўтара манаграфіі. Яны вельмі каштоўныя для далейшага вывучэння творчасці М.Гарэцкага, бо Адамовіч — даследчык сур'ёзны і глыбокі, які здольны закрануць самыя тонкія і нябачныя пласты псіхалогіі творчасці. Фігуру Гарэцкага Адамовіч вымярае маштабнымі меркамі!

Значную каштоўнасць мае і тое, што высокія ацэнкі Адамовіча не засталіся ў кнізе голай дэкларацыяй, так сказаць, формай суб'ектыўнага погляду даследчыка на пісьменніка, нанова адкрытага ім з такой запозненасцю: аналізам творчасці, дэталёвым разглядам асобных твораў Адамовіч як раз і імкнуўся пацвердзіць справядлівасць сваіх ацэнак. Паставіўшы на розных палюсах шкалы параўнання фігуры Коласа і Багдановіча, Алесь Адамовіч лагічна падыходзіць яшчэ да адной змястоўнай, на наш погляд, фармуліроўкі: "Асоба Максіма Гарэцкага — досыць рэдкі

выпадак, калі лепшыя рысы селяніна і інтэлігента зліліся чыста, незамутнёна". (с.110 — 111).

Не менш істотным для Адамовіча-даследчыка з'яўляецца ўнутраная цэласнасць Гарэцкага-мастака. А выявілася яна ва ўсім: у паслядоўнасці, у глыбокім пачуцці доўгу перад жыццём, народам, перад літаратурай, бацькамі, сям'ёй. Пачуццё далучанасці да ўсяго жывога, трылогі за заўтрашні дзень сваёй зямлі, нацыі, чалавецтва было блізкім і для Адамовіча. І тое, што даследчык у кнізе "Браму скарбаў сваіх адчыняю..." закранае чыста прыватны, сямейны аспект жыцця М.Гарэцкага — не выпадкова: у сферу яго аналізу, гэта мы падкрэслівалі вышэй, на роўных уваходзілі і асобнастворчыя, і прыватныя аспекты біяграфіі пісьменніка. Яны для Адамовіча-вучонага мелі аднолькава значную важнасць, але тым не менш даследчык не губляе перспектыву — галоўную мэту, дзеля якой жыве чалавек. Для Гарэцкага, па словах А.Адамовіча, усё, што б ні рабіў, чым бы ні жыў мастак, суадносілася з грандыёзнай задумкай "Камароўскай хронікі". І таму аўтар манаграфіі справядліва канстатуе: "Незвычайная вернасць сабе, таленту свайму, адданасць вялікай літаратуры — вось што робіць такім цэласным абарваны лёс і шлях Максіма Гарэцкага" (с.87). Гэтыя словы Адамовіча пра Гарэцкага цалкам можна аднесці на рахунак аўтара манаграфіі. Жаданне зразумець Гарэцкага-чалавека і пісьменніка па-новаму ярка высвяціла і талент самога Адамовіча, маштабнасць яго думак, нетрадыцыйнасць назіранняў, пераканальнасць яго вывадаў.

Асоба Максіма Гарэцкага дала моцны штуршок для самараскрыцця асобы Алеся адамовіча, яркай, таленавітай, нястомнай, самаахвярнай.